

VERÐMÆTASTA EIGNIN

BÓK UM
EFTIRLAUNASPARNAÐ
OG LÍFEYRISMÁL

VERÐMÆTASTA EIGNIN

BÓK UM
EFTIRLAUNASPARNAÐ
OG LÍFEYRISMÁL

Höfundur
Gunnar Baldvinsson

ÍSLANDBANKI 2004

Aðfaraorð höfundar

Það hefur lengi verið draumur minn að taka saman í eitt rit heildarráðgjöf um lífeyrismál og eftirlaunaspánað. Engin samantekt er til um þetta efni hér á landi og þar sem viðfangsefnið er mikilvægur þáttur í fjármálum einstaklinga taldi ég að þörfin fyrir bók af þessu tagi væri talsverð.

Bókin var skrifuð á tímabilinu apríl 2003 til janúar 2004 og við það verk byggði ég á þeim fróðleik sem ég hef í gegnum árin viðað að mér um lífeyrismál og reynslu minni af því að aðstoða fólk við að skipuleggja eftirlaunin sín. Fjölmargir aðstoðuðu mig við gerð bókarinnar.

Bjarni Markússon, Brynja Margrét Kjærnested, Haukur Hafsteinson, Ólafur Haukur Jónsson, Vigfús Ásgeirsson og Þórhildur Stefánsdóttir lásu yfir frumhandrit. Ólafur Gústafsson las 7. kafla. Trygvi Þór Herbertsson og Tómas Möller lásu viðauka I. Hrafn Magnússon fór yfir handritið á lokastigi. Þórhildur og Friðrik Magnússon aðstoðuðu mig við gagnaöflun.

Sigurveig Jónsdóttir yfirfór alla kafla bókarinnar og endurbætti textann. Hún var einnig góður ráðgjafi á lokasprettiinum. Guðni Kolbeinsson fór einnig yfir textann og kom með góðar athugasemdir og ábendingar. Ragnar Magnússon las yfir lokahandrit áður en það fór í prentsmiðju.

Sigurður B. Stefánsson fór yfir handritið á mismunandi stigum og veitti mér góð ráð. Margrét Sveinsdóttir, Helga Indriðadóttir og Tómas Sigurðsson lásu yfir lokahandrit.

Daniel Arason, Kristjana Sigurðardóttir og Rósa Jónasardóttir lásu yfir handritið á ýmsum stigum, veittu mér mörg góð ráð og aðstoðuðu mig með margvíslegum hætti.

Ólafur Gíslason sá um forritun Skjóðunnar og Einar Þór Gústafsson um hönnun á útliti hennar. Sigurður Sveinsson aðstoðaði mig á ýmsum stigum verksins, bæði með bókina og forritið. Lóa Rún Kristinsdóttir aðstoðaði mig einnig.

Björg Sigurðardóttir var nánasti ráðgjafi minn allan tímann og hvatti mig áfram. Hún og börnin okkar sýndu mér mikla þolinmæði á vinnslutíma bókarinnar.

Öllu þessu fólki færi ég mínar bestu þakkir. Stjórnendum Íslandsbanka þakka ég fyrir að vilja gefa bókina út.

Það er von mín að lesendur hafi bæði gagn og ánægju af lestri bókarinnar.

Reykjavík, 19. febrúar 2004,
Gunnar Baldvinsson.

Íslandsbanki hf., 2004.

© Gunnar Baldvinsson.

Öll réttindi áskilin. Bók þessa má eigi afrita með neinum hætti, svo sem ljósritun, prentun, hljóðritun eða á annan hátt, að hluta eða í heild, án skriflegs leyfis útgefanda.

Hönnun kápu: Halla Helgadóttir, Fiton ehf.

Hönnun og umbrot: Árni Pétursson, Oddi hf.

Próförk: Lúther Jónsson, Oddi hf.

Prentvinnsla: Prentsmiðjan Oddi hf.

ISBN 9979-9119-2-1

Formáli

Í upphafi skyldi endinn skoða segir gamall íslenskur málsháttur. Sú speki á afar vel við í lífeyrismálum; því fyrr sem þau mál eru tekin föstum tókum, því betra og því líklegra er að við náum settum markmiðum. Þau markmið hljóta á einn eða annan hátt að lúta að fjárhagslegu öryggi á efri árum.

Í eðli sínu er allur sparnaður frestun á neyslu. Við spörum til að geta í framtíðinni neytt þess sem við höfum sparað. Lífeyrissparnaður lýtur annars vegar að búa í haginn fyrir framtíðina til að njóta lífsins á efri árum og hins vegar að verja okkur fjárhagslega fyrir óvæntum áföllum á lífsleiðinni. Það er mikilvægt fyrir hvert og eitt okkar að við hugsum sjálfstætt um okkar lífeyrisréttindi og hvernig við getum hámarkað þau. Það er á ábyrgð hvers og eins.

Íslendingar búa yfir einu besta lífeyriskerfi sem völ er á. Eignir íslensku lífeyrissjóðanna á mann eru með því hæsta sem þekkest. Sú kynslóð sem nú er á vinnualdri mun eignast traustari og öruggari réttindi til eftirlauna við starfslok en víðast meðal annarra þjóða og betri réttindi en fyrri kynslóðir hafa notið.

Við upphaf 21. aldarinnar er þróun á sviði eftirlaunamála hröð. Ef dæma má af framvindunni í nálægum löndum sækist fólk í vaxandi mæli eftir því að hafa hönd í bagga með stýringu og ávöxtun á lífeyrissparnaði sínum. Eign í lífeyrissjóðum og annar eftirlaunasparnaður er, eins og heiti þessarar bókar vísar til, í mörgum tilvikum „verðmætasta eignin” og því ekki að furða að gagnvart henni gæti sívaxandi áhuga.

Nútímataekni gerir fólki kleift að fylgjast með „verðmætustu eigninni” í netbanka frá degi til dags eins og óskað er og hlutast til um ávöxtun eftir settum reglum. Íslandsbanki hefur jafnan kappkostað að veita bestu þjónustu og ráðgjöf sem völ er á í lífeyrismálum og persónutryggingum. Í þessari bók er að finna nákvæma lýsingu á helstu leiðum í lífeyris- og tryggingamálum og ráðgjöf um hvernig hagkvæmt er að tengja saman þessa tvo mikilvægu þætti í fjármálum heimilanna.

Það er von Íslandsbanka að *Verðmætasta eignin* reynist bæði almenningi og sérfræðingum á sviði lífeyris- og tryggingamála uppspretta fróðleiks og nýrra hugmynda og verði til þess að örva faglega umræðu um ávöxtun og öryggi við uppbyggingu eigna til eftirlaunaáranna. Útgáfa bókarinnar er framlag bankans til þess.

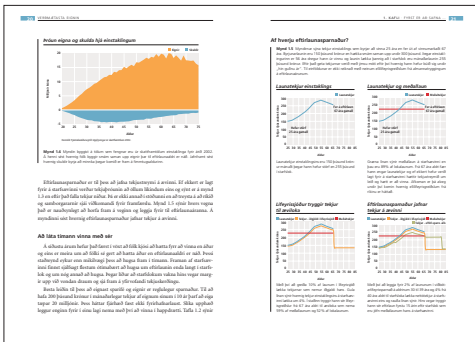
Reykjavík, 19. febrúar 2004

Bjarni Ármannsson,
forstjóri Íslandsbanka

Efnisýfirlit

Inngangur bls. 9

1. KAFLI Fyrst er að safna bls. 13

Eftirlaunaárin, fjórðungur af fullordinsárunum bls. 15

Verðmætasta eignin bls. 15

Eftirlaunaásparnaður jafnar tekjur yfir ævina bls. 18

Áð láta tímann vinna með sér bls. 20

Tekjur á eftirlaunaárunum bls. 23

Taktu sjálfur ákvörðun um starfslok bls. 24

„Hvert [aldurskeið] hefur sinn tíma“ bls. 24

2. KAFLI Réttindi í lífeyrissjóðum bls. 27

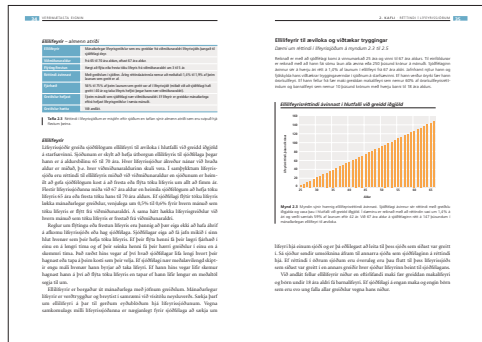
Íslendingar eiga gott lífeyriskerfi bls. 29

Lífeyrissjóðir – besta tryggingin bls. 30

Lífeyrissjóðsiðgjöld bls. 31

Lágmarkstryggingavernd og réttindi í lífeyrissjóðum bls. 32

- Ellilífeyrir bls. 34
- Örorkulífeyrir bls. 36
- Makalífeyrir bls. 39
- Barnalífeyrir bls. 40
- Maka- og barnalífeyrir milda fjárhagslegt áfall bls. 41
- Séreignarsjóður bls. 42

Um skiptingu ellilífeyrisréttinda bls. 42

Hvernig ávinnum þú þér réttindi? bls. 44

- Jöfn réttindadávinnsla eða aldurstengd réttindi bls. 47
- Önnur réttindakerfi bls. 51

Afkoma lífeyrissjóða og tryggingafræðilegt uppgjör bls. 52

Einn mikilvægasti hornsteinninn bls. 55

3. KAFLI Viðbótarlífeyrissparnaður og annar sparnaður bls. 59

Aflingun er þegar myndast aflingun

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Viðbótarlífeyrissparnaður (VLF)

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Annar sparnaður

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum. Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Viðbótarsparnaður er nauðsynlegur bls. 61

Að borga sjálfum þér fyrst bls. 62

Viðbótarlífeyrissparnaður bls. 64

Annar sparnaður bls. 73

Aðrar eignir sem eftirlauna-sjóður bls. 78

Að reikna með framtíðinni bls. 78

4. KAFLI Hver er staða þín? bls. 83

Fimm mikilvægar spurningar bls. 85

- 1. Hvenær áætlast þú að hætta að vinna? bls. 85
- 2. Veistu hvaða tekjum þú mátt eiga von á í eftirlaun miðað við núverandi réttindi og áframhaldandi greiðslur í lífeyrissjóð? bls. 86
- 3. Hvað reiknar þú með að viðbótarsparnaður verði mikill í starfslok og bæti miklu við mánaðarlegar lífeyrigræiðslur úr lífeyrissjóðum? bls. 89
- 4. Veist þú hvaða örorkulífeyri þú átt rétt á ef þú þyrftir að hætta að vinna vegna veikinda eða slýss? bls. 91
- 5. Veist þú hvaða lífeyrir yrði greiddur til þinna nánustu ef þú fellir óvænt frá? bls. 98

Lokað vegna birgdatafningar bls. 101

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

Þú getur tekið ákvæði um hvernig þú veitir fjárfestingarpeningum þínum.

5. KAFLI Hvert skal stefna og hvernig er hægt að komast þangað? bls. 103

Um það bil 5% af launum í viðbótarlífeyrissjóðum og tryggis

Um það bil 5% af launum í viðbótarlífeyrissjóðum og tryggis

Um það bil 5% af launum í viðbótarlífeyrissjóðum og tryggis

Um það bil 5% af launum í viðbótarlífeyrissjóðum og tryggis

Að setja sér raunhæf markmið bls. 105

Samanburður á markmiðum og núverandi stöðu bls. 109

Markviss og varleg áætlun bls. 112

Skjóðan er notardrjúg við útreikninga og áætlanagerð bls. 112

Leiðir til að auka eftirlaunin og tryggja fjárhagslegt öryggi bls. 114

Klökk og sandur bls. 124

Um það bil 8% af launum í viðbótarsparnaði og tryggingar bls. 126

6. KAFLI Um ávöxtun eftirlaunasparnaðar bls. 129

Mikilvæg ákvörðun bls. 131
 Langtímasparnaður er tækifæri bls. 132
 Ávöxtun og áhætta haldast í hendur bls. 134
 Eignasamsetning verðbréfasafna ræður mestu um ávöxtun bls. 137
 Hvaða eignasamsetning hentar þér? bls. 139
 Sjóðir eru heppilegir fyrir einstaklinga bls. 140
 Séreignarsjóðir bls. 140
 Verðbréfasjóðir bls. 143
 Eignastýringaradferðir bls. 144
 Erlend verðbréf og gjaldmiðlaáhætta bls. 146
 Um mótaðilaáhættu bls. 149
 Nokkur góð ráð bls. 151
 Nýjasta tækni og vísindi bls. 159

Ávöxtun og áhætta haldast í hendur
 Ávöxtun og áhætta haldast í hendur. Þetta myndir sýna hvernig ávöxtun og áhætta haldast í hendur. Þetta myndir sýna hvernig ávöxtun og áhætta haldast í hendur. Þetta myndir sýna hvernig ávöxtun og áhætta haldast í hendur.

bls. 144
 bls. 146
 bls. 149
 bls. 151
 bls. 159

7. KAFLI ... svo er hægt að eyða bls. 163

Eftirlaunasparnaður
 Eftirlaunasparnaður er góð leið til að tryggja framtíðina. Þetta myndir sýna hvernig eftirlaunasparnaður er góð leið til að tryggja framtíðina. Þetta myndir sýna hvernig eftirlaunasparnaður er góð leið til að tryggja framtíðina.

Að spila vel úr spilunum bls. 165
 Ellilífeyrir almannatrygginga bls. 166
 Ellilífeyrir lífeyrissjóða bls. 169
 Um útborgun viðbótarlífeyrissparnaðar bls. 172
 Sérkjör og ymiss konar afsláttur fyrir eldri borgara bls. 173
 Um eignasamsetningu í starfslok bls. 174
 Fráfall maka bls. 176
 Flutningur eigna milli kynslóða bls. 178
 Samantekt og ráðgjöf bls. 181
 „Það er líf eftir bankann“ bls. 184

VIÐAUKI I. Um lífeyriskerfi annarra þjóða bls. 187

- Lífeyrismál þjóða og starfsmanna sem vinna erlendis bls. 189 • Þriggja stöða lífeyriskerfi bls. 189
- Lífeyriskerfi í nokkrum löndum bls. 192, Bandaríkin bls. 193, Bretland bls. 197, Danmörk bls. 200, Finnland bls. 202, Frakkland bls. 204, Holland bls. 206, Spánn bls. 208, Svíþjóð bls. 210, Sviss bls. 212, Þýskaland bls. 214, Japan bls. 217 • Um Íslendinga sem vinna erlendis bls. 220
- Um útlendinga sem vinna á Íslandi bls. 229

VIÐAUKI II. Mat á núverandi stöðu bls. 231

- Leiðbeiningar bls. 233 • Aldur og fjöldi ára til starfsloka bls. 233 • Eyðublað 1. Réttindi í lífeyrissjóðum bls. 234 • Eyðublað 2. 2.1 Viðbótarlífeyrissparnaður. 2.2 Annar sparnaður bls. 235 • Eyðublað 3. Örorkulífeyrisséttindi í lífeyrissjóðum bls. 236 • Eyðublað 4. 4.1 Barnalífeyrir við örorku. 4.2 Viðbótarörorkutryggingar bls. 237 • Eyðublað 5. Makalífeyrisséttindi í lífeyrissjóðum bls. 238 • Eyðublað 6. 6.1 Barnalífeyrir við fráfall sjóðfélaga. 6.2 Líftryggingar bls. 239

SKRÁR bls. 241

- Heimildaskrá bls. 243 • Orðskýringar bls. 245 • Atriðisorðaskrá bls. 252 • Vefsíður bls. 255

Inngangur

Á undanförnum árum hafa augu Íslendinga í vaxandi mæli opnast fyrir mikilvægi þess að leggja fyrir til eftirlaunaáranna. Mörgum finnst lífeyrismálin þó flókin og erfitt að sjá fyrir hversu mikið þurfi að spara til þess að hafa nægilegar tekjur til að geta lifað góðu lífi eftir að vinnu lýkur.

Í þessari bók, *Verðmætasta eignin*, verður fjallað um þennan málaflokk og reynt að sýna fram á með skýrum og einföldum hætti að hér eru á ferðinni mál sem allir geta auðveldlega sett sig inn í og tekið í sínar hendur. Tilgangur bókarinnar er að veita upplýsingar um lífeyris- og eftirlaunamál í víðu samhengi og gefa góð ráð um leiðir til að auka tekjur í starfslok og tryggja fjárhagslegt öryggi á öðrum æviskeiðum. Bókinni er ekki ætlað að vera tæmandi upplýsingabanki um viðfangsefnið en þó verður drepíð á flest af því sem snertir lífeyrismál og eftirlaunasparnað.

Í bókinni er fjallað um hvernig fólk getur fundið út hver staða þess er, hvaða stefnu sé best að taka og hvernig hægt sé að komast í óskastöðuna. Settar eru fram leiðbeiningar um hvernig sé hagkvæmast að bera sig að við að byggja upp eftirlaunasparnað og velja persónutryggingar. Þá er fjallað ítarlega um ávöxtun eftirlaunasparnaðar og hvernig réttast sé að skipuleggja töku lífeyris í starfslok. Áhersla er lögð á uppbyggingu réttinda í lífeyrissjóðum og viðbótarsparnaðar en um ellilífeyri almannatrygginga er eingöngu fjallað um í 7. kafla bókarinnar sem er um tekjur á eftirlaunaárunum og þær reglur sem gilda um lífeyrisgreiðslur.

Í viðauka er fjallað um lífeyriskerfi í öðrum löndum og um lífeyrismál þeirra sem vinna tímabundið annars staðar en í eigin landi. Það á bæði við um Íslendinga sem starfa erlendis og útlendinga sem starfa hér á landi. Í öðrum viðauka eru sýnishorn af eyðublöðum sem hægt er að nota til að safna saman upplýsingum um lífeyrisréttindi, viðbótarsparnað og persónutryggingar. Aftast í bókinni eru síðan orðskýringar og upplýsingar um ýmsar gagnlegar vefsíður.

Með bókinni fylgir lykilorð sem gengur að netreiknivélinni Skjóðunni en hún er á slóðinni www.skjodan.is. Skjóðuna er hægt að nota til að reikna dæmi um eftirlaun í starfslok miðað við mismunandi forsendur. Í henni eru líka eyðublöð sem hægt er að prenta út og nota til að safna upplýsingum um áunnin lífeyrisréttindi, núverandi sparnað og persónutryggingar.

Köflum bókarinnar er raðað saman í þeirri röð sem talið er eðlilegt að lesa til

að byggja upp þekkingu á viðfangsefninu. Hins vegar er efni hvers kafla afmarkað og kaflarnir eru byggðir þannig upp að lesandinn getur lesið einstaka kafla hvern fyrir sig og í annarri röð. Bókin nýtist vel fyrir þá sem eru að lesa um þessi mál í fyrsta sinn en einnig sem uppfléttirit til þess að lesa um einstök efnisatriði eftir þörfum.

Lesendur eru hvattir til að hugsa um þessi mál og gera sér grein fyrir mikilvægi þeirra fyrir fjárhagslega afkomu á eftirlaunaárunum og raunar fleiri æviskeiðum og með tilliti til verðmætis þeirra eigna sem þarf að koma sér upp. Markmið bókarinnar er að hjálpa lesandanum að komast í þá stöðu að hann geti sjálfur ákveðið hvernig og hvenær starfslokin verða. Til þess þarf að gefa sér tíma, safna upplýsingum, spyrja spurninga, leita ráða og taka síðan upplýstar ákvarðanir.

Stutt yfirlit um efni hvers kafla

1. KAFLI Fyrst er að safna ...

Upphitun og kynning á viðfangsefni bókarinnar. Í kaflanum kemur fram að lífeyrismál og eftirlaunasparnaður eru oft vanmetin viðfangsefni í fjármálum einstaklinga. Þau fjalla um það hvernig við tryggjum fjárhagslegt öryggi á starfsævinni og hvernig við söfnum upp réttindum og eignum til að greiða eftirlaun í starfslok. Þegar kemur að starfslokum eru lífeyrisréttindi og eftirlaunasparnaður yfirleitt verðmætasta eignin og ætti fólk að hugsa um þessi mál í því samhengi.

2. KAFLI Réttindi í lífeyrissjóðum

Greiðslur úr lífeyrissjóðum eru stærsta „uppspretta“ tekna á eftirlaunaárunum. Á Íslandi eru allir vinnandi menn á aldrinum 16 til 69 ára skyldugir til að greiða 10% af heildarlaunum í lífeyrissjóð. Í kaflanum er fjallað um íslensku lífeyrissjóðina og þau mikilvægu réttindi sem þeir veita. Einnig er fjallað um fjárhagslega afkomu sjóðanna og hæfi þeirra til að standa við skuldbindingar sínar.

3. KAFLI Viðbótarlífeyrissparnaður og annar sparnaður

Viðbótarsparnaður er nauðsynlegur til að tryggja óbreytt lífsmynstur á eftirlaunaárunum. Viðbótarsparnaður getur verið bæði viðbótarlífeyrissparnaður, sem er sérstaklega hagstæður sparnaður en er bundinn til 60 ára aldurs og annar sparnaður sem er alltaf laus. Í kaflanum er að finna lýsingu á báðum þessum sparnaðarformum og samanburð á þeim.

4. KAFLI Hver er staða þín?

Það er ekki hægt að skipuleggja eftirlaunasparnaðinn og velja persónutryggingar ef maður veit ekki hver núverandi staða er. Í kaflanum er fjallað um hvaða upplýsingum þarf að safna til þess að meta hver eftirlaunin verða í starfslok,

miðað við núverandi lífeyrisréttindi og sparnað. Eins er skoðað hvaða bætur eru greiddar ef einstaklingur missir starfsgetu eða fellur frá.

5. KAFLI Hvert skal stefna og hvernig er hægt að komast þangað?

Til þess að vita hvað þarf að leggja fyrir til eftirlaunaáranna er nauðsynlegt að setja sér raunhæf markmið til að stefna að. Að því loknu þarf að bera saman markmiðin og núverandi stöðu. Því næst er gerð áætlun um hvernig á að ná markmiðunum. Kaflinn fjallar um þetta og nokkrar leiðir til að auka eftirlaunin. Í öllum áætlunum verður að gera ráð fyrir að forsendur geti breyst, til dæmis vegna starfsorkumissis eða andláts. Fjallað er um leiðir til að tryggja fjárhagslegt öryggi fjölskyldunnar við slíkar aðstæður.

6. KAFLI Um ávöxtun eftirlaunasparnaðar

Fjölmargar leiðir bjóðast til að ávaxta eftirlaunasparnað. Val á ávöxtunarleið fyrir eftirlaunasparnað er mjög mikilvæg ákvörðun sem getur haft afgerandi áhrif á fjárhagslega afkomu á eftirlaunaárunum. Í kaflanum er fjallað um þetta og farið yfir nokkur góð ráð um ávöxtun eftirlaunasparnaðar til að tryggja að markmið um eftirlaun náist.

7. KAFLI ... svo er hægt að eyða

Þegar kemur að töku lífeyris er mikilvægt að skipuleggja sig vel. Mikilvægt er að þekkja rétt sinn til eftirlauna. Í kaflanum er fjallað um tekjur eftirlaunaþega og reglur sem gilda um töku lífeyris. Kaflanum lýkur með umfjöllun um fráfall maka og flutning eigna milli kynslóða.

VIÐAUKI I. Um lífeyriskerfi annarra þjóða

Allar þjóðir vilja tryggja öldruðum góð eftirlaun. Þjóðir hafa hins vegar farið ólíkar leiðir til þess og eru misjafnlega í stakk búnar til að ná þessu markmiði. Í viðaukanum er fjallað almennt um þessi mál og farið yfir hvernig nokkrar aðrar þjóðir fara að. Í seinni hluta viðaukans er fjallað um lífeyrismál Íslendinga sem vinna tímabundið erlendis og útlendinga á Íslandi.

VIÐAUKI II. Mat á núverandi stöðu

Birt eru sýnishorn af eyðublöðum til að nota við að safna saman upplýsingum um áunnin lífeyrisréttindi, persónutryggingar og annan sparnað. Tilgangurinn er að nota þessar upplýsingar til að meta hvaða eftirlaunum lesandi getur átt von á en einnig til að meta tekjur og bætur sem greiddar eru ef einstaklingur missir starfsgetu vegna örorku eða ef hann fellur frá. Eyðublöðin er hægt að prenta út í fullri stærð í Skjóðunni, forriti sem er einkar handhægt við að reikna dæmi um eftirlaun miðað við mismunandi forsendur.